

ks. Jacenty Mastej, Lublin

Zdzisław Kupisiński SVD, *Wielki post i Wielkanoc w regionie opoczyńskim. Studium religijności ludowej*, „Verbinum” Wydawnictwo Księży Werbistów, Warszawa 2000, ss. 256.

Obrzędowość ludowa stanowi niezwykle fenomen polskiej kultury. Każdy region Polski charakteryzuje się właściwym sobie przeżywaniem świąt oraz uroczystości o charakterze religijnym i rodzinnym. Zwyczajnie, obrzędy i wierzenia ludowe tworzone były przez wiele lat przez mieszkańców danego regionu, w konkretnym środowisku kulturowym, krajobrazowym i religijnym. Niestety, charakterystyczne dla obrzędowości ludowej jest również to, że niektóre z praktyk wraz z upływem czasu zanikają. Mając to na uwadze, z radością należy odnotować pojawienie się na półkach księgarskich książki z pogranicza etnologii religii i teologii: *Wielki post i Wielkanoc w regionie opoczyńskim. Studium religijności*. Jej Autor, ks. Zdzisław Kupisiński, jest doktorem teologii oraz adiunktem w Katedrze Historii i Etnologii Religii Instytutu Teologii Fundamentalnej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w Lublinie. Dokonany przez niego opis i bardzo szczegółowa analiza zwyczajów, obrzędów i wierzeń opiera się zasadniczo na informacjach, jakie uzyskał od mieszkańców ziemi opoczyńskiej. Prezentowana publikacja składa się ze spisu treści, wstępu, dwóch rozdziałów, zakończenia, wykazu skrótów, bibliografii oraz aneksu.

Wstęp (s. 7-18) stanowi dość szczegółowe wprowadzenie w podjętą problematykę. W zwyczajach, obrzędach i wierzeniach poprzez symbole i rytuały człowiek ukazuje świat swych wewnętrznych przeżyć religijnych, dlatego religijności ludowej nie można zacieśnić tylko do zwykłego zjawiska folklorystycznego. We wstępie Autor omawia najbardziej istotne cechy polskiej religijności ludowej. Naznaczona jest ona między innymi spontanicznością, dużą uczuciowością, wrażliwością, rytualizmem oraz rozdzwięciem między spełnianymi praktykami religijnymi a postawą moralną. Zdaniem Autora religijność ta jest bardzo rytualna, przeżyciowa, obrazowa.

W dalszej części wstępu ks. Zdzisław Kupisiński dokonuje prezentacji stanu badań nad regionem opoczyńskim, a następnie szczegółowo omawia przeprowadzone przez niego terenowe badania naukowe, które zostały zrealizowane w latach 1980-1983 oraz 1990-1993. Centrum badań etnograficznych, które objęły około 200 osób, był Białaczów (rodzinna parafia Autora). Ks. Zdzisław z niezwykłą erudycją i dokładnością charakteryzuje omawiany teren w jego aspekcie geograficznym, etnicznym oraz folklorystycznym. Charakterystyczne dla regionu opoczyńskiego zwyczaje, wierzenia i obrzędy Wielkiego Postu i Wielkanocy przedstawione zostały w dwóch rozdziałach.

Rozdział pierwszy (s. 21-71) stanowi prezentację zwyczajów, obrzędów i wierzeń ludowych w okresie Wielkiego Postu, który rozpoczyna się Środą Popielcową i trwa do Wielkiej Soboty. W części pierwszej został ukazany religijny charakter

tego okresu. Część druga podejmuje charakterystykę typowych zajęć domowych, ściśle związanych z obrzędowością wiosenną. W części trzeciej ks. Zdzisław Kupisiński omawia śródoпоście. Tradycyjne zwyczaje i wierzenia związane z Niedzielą Palmową, ze szczególnym uwzględnieniem roli palmy, zostały zaprezentowane w części czwartej. W ostatniej części Autor koncentruje się na opisie *Triduum sacrum*.

Ks. Zdzisław Kupisiński zauważa, że okres Wielkiego Postu stanowił dla mieszkańców ziemi opoczyńskiej czas wyteżonej modlitwy, umartwienia i pokuty. Czterdziestodniowy post naznaczony był praktykami ascetyczno-pokutnymi, które wywierały decydujący wpływ na atmosferę życia codziennego. Wierni w tym okresie licznie uczestniczyli w nabożeństwach Drogi Krzyżowej, Gorzkich Żalów oraz w rekolekcjach wielkopostnych. Wydarzenia związane z Misterium Paschalnym przeżywane były w liturgii sprawowanej w kościele, znalazły też swoje odzwierciedlenie w zwyczajach i obrzędach ludowych.

Rozdział drugi (s. 73-124) omawia zwyczaje, obrzędy i wierzenia związane z Wielkanocą i okresem wielkanocnym. Autor zajmuje się zwyczajami związanymi z liturgią samej uroczystości oraz zwyczajami wiosennymi, charakterystycznymi dla wspomnianego okresu. W rozdziale tym ks. Zdzisław Kupisiński opisuje Niedzielę Wielkanocną, zespoły obrzędowe, zwyczaje matrymonialne, agrarne obrzędy wiosenne i zaduszki wiosenne.

Dzień Wielkanocy to czas radości. Udział w procesji rezurekcyjnej i liturgii wielkanocnej był i jest punktem kulminacyjnym uroczystości wielkanocnych. Radość tych dni stawała się udziałem wszystkich i była wylewana jak woda w „lany poniedziałek”. Istniejące na omawianym terenie grupy obrzędowe posiadały swój bogaty repertuar słowno-muzyczny, omówiony przez ks. Zdzisława Kupisińskiego w drugiej części tego rozdziału. Autor podkreśla, że grupy obrzędowe przyczyniły się do przetrwania do dzisiaj wielu pieśni o charakterze patriotycznym, obrzędowym, apokryficznym, zaduszkowym. Przy prezentacji zwyczajów matrymonialnych szeroko opisane zostały zwyczaje związane z nocą świętojańską, choć czas jej przeżywania przypada poza okresem wielkanocnym. Tym samym Autor wychodzi poza ramy czasowe, które określił w tytule pracy, gdyż okres wielkanocny nigdy nie trwa do 24 czerwca. Kolejna część poświęcona została agrarnym obrzędom wiosennym. Ks. Kupisiński przytacza wiele przysłów związanych z tym okresem oraz szczegółowo opisuje co i jak siano i sadzono, podaje motywację religijną, decydującą o wyborze czasu na dokonanie poszczególnych prac polowych oraz omawia przebieg liturgii, modlitw o dobre urodzaje i Boże błogosławieństwo w pracach polowych.

W zwyczajach związanych z Wielkanocą żywa jest również pamięć o zmarłych. Temu zagadnieniu poświęcona została ostatnia część drugiego rozdziału. Zdaniem Autora, wśród ludności panowało przekonanie, że „dusze zmarłych przodków posiadają niezwykłą moc i mogą żyjącym okazać swoją pomoc, ale mogą też zesłać klęski za nieposzanowanie ich pamięci” (s. 104-105). W swoje święto dusze przodków przychodziły do swoich dawnych domostw. Pamięć o zmarłych opoczanie wyrażali poprzez modlitwę, nawiedzanie cmentarzy i odnawianie mogił bliskich. Na groby zmarłych zanoszono produkty żywnościowe i zapalano znicze. W Opoczyńskim praktykowano także częstowanie żebraków potrawami.

W zakończeniu (s. 125-128) ks. Zdzisław Kupisiński dokonuje podsumowania przeprowadzonych i zaprezentowanych badań naukowych, wskazując na potrzebę i kierunki dalszych badań etnograficznych ziemi opoczyńskiej. W opinii Autora jak

najszybciej należałoby się zająć badaniem kultu Matki Bożej i świętych, dokonać opracowania całorocznych zwyczajów agrarnych i pogrzebowo-zaduszkowych oraz utrwalić odchodzący w zapomnienie folklor muzyczny i poezję ludową regionu opoczyńskiego.

Bibliografię (s. 131-145) stanowią źródła, opracowania i literatura pomocnicza. Integralną część omawianej publikacji stanowią aneksy (s.148-256). Aneks I zawiera jedenaście pieśni o tematyce pasyjnej. Niektóre z nich liczą nawet kilkadziesiąt zwrotek. Do aneksu II zostały włączone życzenia wielkanocne i piosenka „Rezurekcyjna sobota” Bardzo bogaty repertuar dyngusowy został zamieszczony w aneksie III. Aneks IV stanowią pieśni żałobne i pogrzebowe. W aneksie V znalazły się teksty sobótkowe. Teksty okolicznościowe (piosenki weselne oraz pieśń na dzień świętego Marka na procesję i na dni krzyżowe) składają się na aneks VI. Aneks VII zawiera mapy badanego terenu, a w VIII Autor prezentuje kwestionariusz badań terenowych. Aneks IX został zatytułowany „Fotografie” i zawiera 24 kolorowe zdjęcia eksponatów znajdujących się w Muzeum Regionalnym w Opocznie.

Na szczególne uznanie zasługują wprowadzenia zarówno do rozdziałów jak i do poszczególnych części. Szeroko prezentują one genezę i istotę omawianych zwyczajów, obrzędów i wierzeń, tak w perspektywie temporalnej, jak i terytorialnej. Należy również podkreślić, że praca jest świetnie udokumentowana, o czym świadczy między innymi wielość i obszerność przypisów, umieszczonych na końcu każdego rozdziału. Niewątpliwie praktyczniejsze dla czytelnika byłoby ich zamieszczenie na stronie pod tekstem. Pewnym mankamentem omawianej publikacji jest mało precyzyjne stosowanie czasu przeszłego i teraźniejszego. Czytając książkę chwilami trudno się zorientować czy dany zwyczaj jeszcze istnieje, czy już należy do przeszłości. Niestety, Autorowi nie udało się także uniknąć drobnych powtórzeń; zdarzają się powroty do omówionych wcześniej zagadnień.

Przeprowadzona prezentacja książki ks. Zdzisława Kupisińskiego pokazuje, że pogranicze etnologii religii i teologii wzbogaciło się o cenną publikację, która stanowi próbę ocalenia od zapomnienia świata wierzeń, zwyczajów i obrzędów regionu opoczyńskiego. Świata, w którym także Autor żył i wzrastał. W zakończeniu książki Ks. Zdzisław zdaje się z bólem stwierdzać: „Giną więc stare zwyczaje i obrzędy, dawne treści tracą swoją popularność, a kultura ludowa przeżywa poważny kryzys z postępującą tendencją ku zanikowi. Sytuacja domaga się, aby zamierające pomniki kultury ocalić, aby uratować coś z nas samych, coś tkwiącego w nas niedostrzegalnie, ale stanowiącego o naszej tożsamości społecznej i narodowej” (s. 128). Ks. dr Zdzisław Kupisiński podejmując się tego trudnego zadania, wykazał się wielkim profesjonalizmem, dużą erudycją i doskonałą orientacją w zakresie podjętej problematyki.